

УДК 159.923.2/.3:316.6-058.34

Г 75

Софія ГРАБОВСЬКА

Наталя ШУЛЬЦ

**СУБ'ЄКТИВНА КАРТИНА ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ
У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ
НАСТАНОВЛЕННЯ ДО БІДНОСТІ**

У статті проаналізовано основні чинники формування суб'єктивної картини життєвого шляху. Зосереджено увагу на уявленні про своє життя людей з різним рівнем тяжіння до бідності. Досліджено суб'єктивну картину життєвого шляху осіб з різним рівнем настановлення до бідності. Визначено основні відмінності у оцінці людьми свого життя залежно від рівня їх схильності до бідності.

***Ключові слова:** суб'єктивна картина життєвого шляху, тяжіння до бідності, фрустрація потреби у власності, життєва орієнтація, самооцінка, «вимагаюча» поведінка, локус контролю.*

***Постановка проблеми.** Кожна людина проживає своє життя, наповнене різними емоціями, подіями. Але може досить рідко замислюватися, від чого воно залежить, що спонукає її діяти так, а не інакше. Деякі люди вважають себе творцем долі, інші дотримуються думки, що доля творить їх. Кожен індивід у процесі життєздійснення намагається досягнути конкретних цілей, реалізувати себе, задовольнити свої потреби. Життєвий шлях у кожного свій, але іноді спостерігається подібність у реалізації життєвої стратегії. При цьому її оцінка різниться, що відображає своєрідність, відмінність уявлень про життєву картину за однакових умов життєздійснення. Тому важливо*

визначити, що ж впливає на погляд людини про своє життя, чим вона керується, оцінюючи свої можливості. Також, потрібно дослідити, як людина оцінює своє життя, як ставиться до своєї власності та що її спонукає бути мотивованою на тяжіння до бідності. Йдеться про те, як людина, що тяжіє до бідності, оцінює свій життєвий шлях. Окреслена проблематика має важливе прикладне значення, адже відкриває перспективи для розробки психотехніки корекції неадекватних настановлень у реалізації життєвих планів, цілей, стратегічних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «суб'єктивна картина життєвого шляху» вперше було використано Б.Г. Ананьєвим (1968 р.) [1]. Життєвий шлях людини, за Б.Г. Ананьєвим, – це історія формування і розвитку особистості в певному суспільстві, сучасника певної епохи і однолітка певного покоління. Життєвий шлях є своєрідним портретом особистості: в ньому вкарбовуються світогляд і життєва спрямованість, домагання і досягнення, ставлення до життєвих труднощів і способів їх подолання [2]. Означене дає підставу констатувати, що суб'єктивна картина формується під впливом минулого та поєднує теперішнє й майбутнє. Також на формування образу суб'єктивної картини впливає стиль життя і оточення особистості.

О.О. Кронік розглядає суб'єктивну картину життя як «психічний образ, в якому відображені соціально зумовлені просторово-часові характеристики життєвого шляху (минулого, сьогодення і майбутнього, його етапи, події у їх взаємозв'язку)» [4, 34]. На думку Т.М. Титаренко [5], життєвий світ особистості – це не лише людина у її минулому, теперішньому і майбутньому, це ще й людина серед людей. Це людина, що визначає міру самореалізації тих, хто поруч із нею. Водночас це й людина, міру самореалізації якої визначають інші люди, люди, які можуть обмежувати і стимулювати, сприяти і заважати, надихати і штовхати у прірву самознецінювання. Поза людським оточенням, поза взаєминами життєвий світ неможливо собі уявити. Простором життєвого світу, у баченні авторки, є значущі стосунки, все більш складну сітку яких кожна людина вибудовує впродовж життя.

Аналізуючи погляди дослідників, можемо констатувати, що суб'єктивна картина – це психологічний образ, в якому поєднано минуле,

теперішнє та майбутнє життя особистості, а також її стосунки з навколишніми. Отже, думками людина творить свій світ, бо думки втілюються у її предметну діяльність та соціальні вчинки. Картина світу особистості має важливе значення у її продуктивній самореалізації на життєвому шляху. Можемо припустити, не претендуючи на вичерпність, що на формування суб'єктивної картини життєвого шляху впливають мотиваційна спрямованість, емоційні (фрустраційна потреба у власності), особистісні (самооцінка, задоволеність життям), а також поведінкові та когнітивні чинники.

На думку В.О. Васютинського, головна проблема психології бідності полягає не в тому, чому людина бідна, а в тому, чому вона не хоче перестати бути бідною [3].

Бідність – багатовимірне явище, яке містить нездатність задовольняти базові потреби, невміння контролювати ресурси, відсутність освіти і погане здоров'я. Бідність може викликати відчуження і напругу, але особливу занепокоєність викликає її прямий і непрямий вплив на розвиток та підтримку емоційних, поведінкових і психічних розладів. Вимірювання бідності ґрунтується на оцінці рівня доходів і споживання. Людей вважають бідними, якщо рівень їхніх доходів або споживання падає нижче «межі бідності», яку визначають як мінімальний рівень, потрібний для задоволення базових потреб. Очевидний факт, що бідність значно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я людей [6].

Розуміння важливості впливу особистісно-мотиваційної складової у формуванні неспроможності вийти із замкненого кола проблем, що спонукають людину реалізовувати непродуктивні стратегії поведінки та призводять до виникнення настановлення на бідність, детермінували науковий пошук.

Мета цієї статті – розкрити основні відмінності в оцінці та уявленні про свій життєвий шлях осіб з різним рівнем настановлення до бідності, що є підставою для вибору програми його корекції.

Суб'єктивна картина життєвого шляху – це психологічний образ минулого, теперішнього та майбутнього в уявленнях людини про своє

життя. Тяжіння до бідності – психологічна схильність людини бути бідною.

Теоретичний аналіз проведених науковцями досліджень [1; 4] дав змогу констатувати, що суб'єктивна картина життєвого шляху – це образ, який формується на основі уявлень людини про власний життєвий шлях, цілі та сенс життя. Люди, керовані різними цінностями, по-різному оцінюють свій життєвий шлях. Адже кожна людина має своє минуле, живе у створеному під себе теперішньому та планує своє майбутнє. Аналізуючи ці чинники, можемо зробити висновок, що уявлення про своє життя залежить від оцінки власних здібностей, можливостей і себе загалом. Якщо людина вважає себе невдахою, або навпаки завищує свої можливості, то її уявлення про життя не буде відповідати реальності. Вона може втрати багато можливостей для досягнення чогось більшого, адже її цілі нереальні і побудовані на хибному враженні про свої можливості.

У контексті досліджуваної проблеми ми провели емпіричне дослідження. Його мета полягала у вивченні того, як людина, що тяжіє до бідності, дивиться на світ, оцінює своє життя та уявляє майбутнє.

Якісний аналіз результатів експрес-діагностики суб'єктивної картини життєвого шляху (О.О. Кронік, Є.І. Головаха) показав, що досліджувані оцінюють своє дитинство, як мало насичене, а починаючи з 21 – 25 років оцінка насиченості зростає. Досліджувані вважають, що найбільш цікавим та багатим на події життя є вік з 26 до 60 років. Потім зі збільшенням віку, оцінка насиченості знижується. Тобто досліджувані вважають, що в майбутньому їхнє життя буде менш цікавим та різноманітним, ніж у молодому віці. Теперішнє своє життя вони оцінюють досить позитивно, а прогнозують свій життєвий шлях у майбутньому загалом песимістично (див. рис. 1). Отже, отримані результати засвідчують настановлення досліджуваних на зниження насиченості і різноманітності життя у майбутньому, що на наш погляд, відображає песимістичність поглядів на психічну активність людей на етапі пізньої дорослості і у похилому віці. Молодість, навпаки, сприймається як період великих можливостей, широкого спектру вибору, а значної життєвої енергії, ресурсів, а також подій для поліпшення

свого життя, його урізноманітнення. Крім цього такі результати можуть бути пояснені впливом спостереження за життям оточення, в якому перебувають досліджувані. Вони можуть бачити, що люди старшого віку менш працездатні та більше незадоволені своїм життям, тому вважають, що їхнє майбутнє буде подібним.

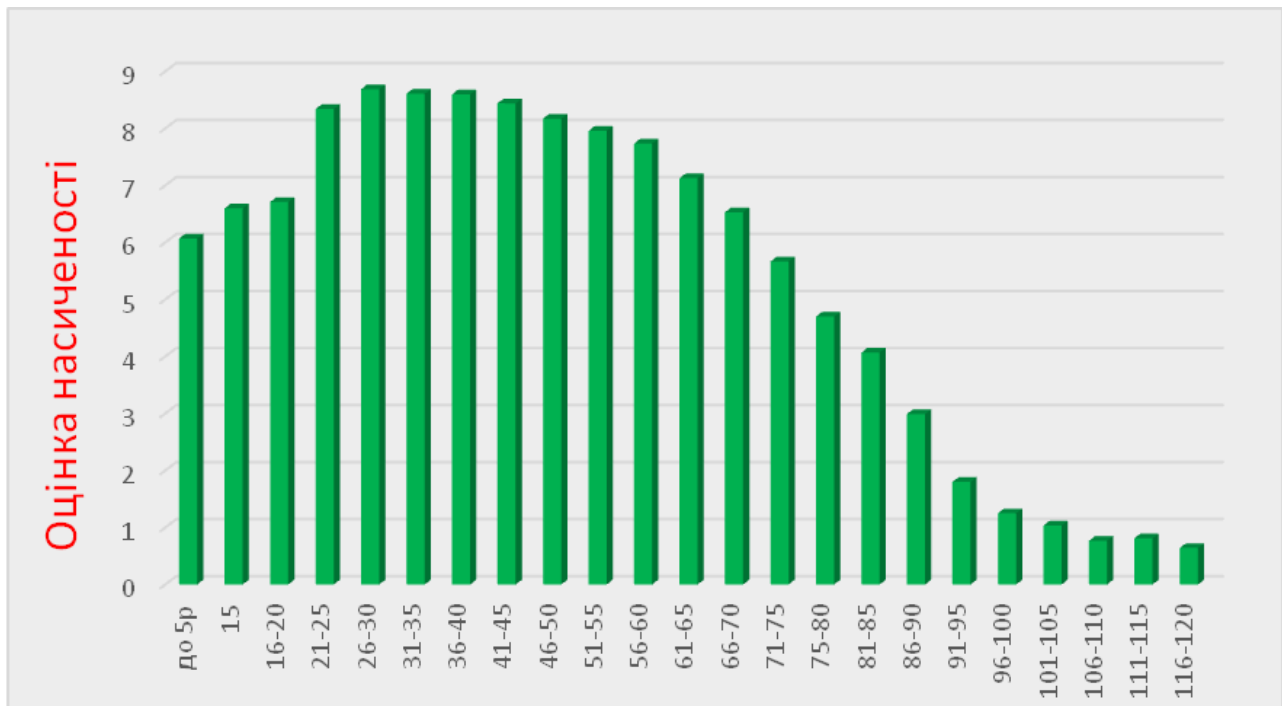

Рис.1. Середні значення оцінки насиченості п'ятиліть життя

Для виявлення розподілу досліджуваних на групи за рівнями тяжіння до бідності було застосовано опитувальник В.О. Васютинського «Психологічне тяжіння до бідності». У результаті 58 % респондентів мають середній рівень тяжіння до бідності, 16 % – високий рівень та 15 % – низький рівень (див. рис. 2).

Для виявлення особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху студентів з різними рівнями тяжіння до бідності було проведено статистичний аналіз даних отриманих при опитуванні усієї групи, а також проведено порівняльний аналіз даних підгруп досліджуваних з високим, середнім та низьким рівнем тяжіння до бідності.

Розглянемо результати за тестом Шеффе. Особи з високим рівнем тяжіння до бідності мають низьку самооцінку, песимістично оцінюють

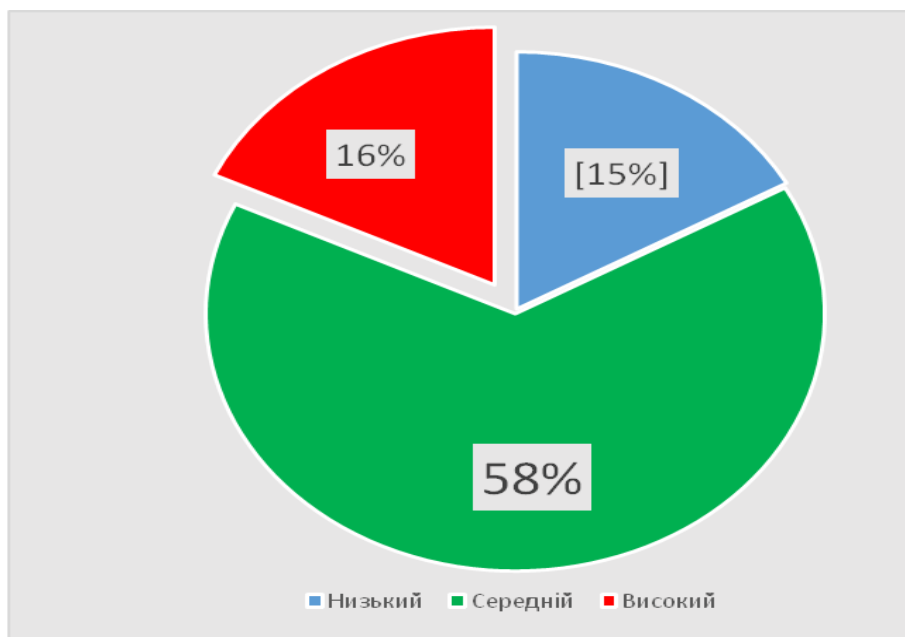

Рис. 2. Відсоткове співвідношення рівнів тяжіння до бідності у досліджуваних

своє життя, не вірять у власні сили, а також не аналізують своє життя та прогнозують свій майбутній життєвий шлях, як ненасичений. Досліджувані з низьким рівнем схильності до бідності вірять у свої можливості, позитивно ставляться до всього життя, цінують теперішнє, минуле та будують плани на майбутнє. Отже, при високому рівні тяжіння до бідності переживається фрустрація певної важливої потреби, тому така людина стає обмеженою, вона блокує всі інші потреби, стає більш агресивною, емоційною, зосередженою на тому, щоб задовольнити свою фрустровану потребу. На противагу цьому особи, які мають низький рівень тяжіння до бідності, оптимістично бачать своє теперішнє, позитивно оцінюють власне майбутнє.

Факторний аналіз дав нам змогу побачити, що низький рівень тяжіння до бідності притаманний особам, які задоволені своїм життям, що дає їм можливість задовольняти базові потреби, а також самостверджуватися у суспільстві без «статусних» об'єктів, що позбавляє їх від фрустрації потреби у власності. У таких осіб життєва орієнтація спрямована на досягнення поставлених цілей, вони вірять у власні сили, оцінюють позитивно своє життя, будують плани на майбутнє, бачать своє життя осмисленим, цікавим та насиченим, при цьому

знають, що можуть його змінювати. При високому та середньому рівні тяжіння до бідності, людина не вірить у власні сили, не може самоствердитися без певних об'єктів власності і навіть задовольнити свої базові потреби, вважає, що життя погане, незадоволена своїми досягненнями, зациклена на минулих проблемах.

Висновки. Суб'єктивна картина життєвого шляху – це психологічний образ минулого, теперішнього та майбутнього в уявленнях людини про своє життя.

Бідність – багатовимірне явище, що детерміноване низкою психологічних чинників (особистісні, емоційні, поведінкові тощо), а також зниженням показників фізичного здоров'я. Тяжіння до бідності – це психологічна схильність людини бути бідною. Бідність може викликати відчуження і напругу, але особливу занепокоєність викликає її прямий і непрямий вплив на виникнення емоційних, поведінкових і психічних розладів.

Проведене емпіричне дослідження показало, що особи з високим та середнім рівнем настановлення на бідність мають песимістичний погляд на життя, не задоволені ним, мають низьку самооцінку, не здатні реально оцінити своє життя та свої можливості, вважають, що їхнім життям керує доля. Такі люди схильні до фрустрації потреби у власності на різні об'єкти, а оскільки фрустрація викликає зміни у всіх сферах особистості, можлива втрата вольового контролю за власною поведінкою, виникнення негативних емоцій (агресія, апатія, розчарування). А у тому випадку, якщо людина мотивована тільки на досягнення фрустрованої потреби, то усі когнітивні процеси будуть спрямовані тільки на її задоволення. Варто зазначити, що особи з високим рівнем схильності до бідності, вважають, що в майбутньому їхнє життя не буде насиченим цікавими та важливими подіями, не вірять, що воно буде щасливим, тобто дивляться у майбутнє песимістично. Ті, хто мають низький рівень тяжіння до бідності, задоволені своїм життям та з оптимізмом дивляться у майбутнє. Вони вірять у свої можливості, знають що можуть змінити своє життя, тому ставлять досяжні цілі.

Отже, рівні тяжіння до бідності можна розглядати, як засіб діагностики оптимістичної або песимістичної спрямованості (налаштування, настановлення) особистості на оцінку власного життя.

Проведене дослідження не вичерпує усього спектру питань, пов'язаних з дослідження психології бідної людини, тому *перспективним* стане вивчення можливостей зміни неадекватних уявлень про свій життєвий шлях у осіб з високим і середнім рівнем настановлення на бідність.

Література

1. Ананьев Б.Г. Восприятие пространства и времени / Б.Г. Ананьев. – Л. : Наука, 1969. – 335 с.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
3. Васютинський В.О. Культура бідності : соціально-психологічний зміст та інструментарій дослідження / В.О. Васютинський // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Т. XI. – Соціальна психологія. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 119 – 128.
4. Кроник А.А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования, диагностики и коррекции : дис. ... в виде науч. доклада... д-ра психол. наук : 19.00.01 / А.А. Кроник. – М. : Институт психологии РАН, 1994. – 71 с.
5. Фернхем А. Личность и социальное поведение / А. Фернхем, П. Хейвен. – СПб. : Питер, 2001. – 368 с.
6. Townsend P. Poverty in the United Kingdom / P. Townsend. – London : Penguin, 1979. – 216 pp.

Грабовская София, Шульц Наталья. Субъективная картина жизненного пути у людей с различным уровнем установки на бедность. В статье проанализированы основные факторы формирования субъективной картины жизненного пути. Сосредоточено внимание на представлении людей с разным уровнем тяготения к бедности о своей жизни. Исследовано субъективную картину жизненного пути у людей с разным уровнем установки к бедности. Определены основные различия в оценке людьми своей жизни в зависимости от уровня их склонности к бедности.

Ключевые слова: субъективная картина жизненного пути, тяготение к бедности, фрустрация потребности в собственности, жизненная ориентация, самооценка, «требующее» поведение, локус контроля.

Hrabovska Sofia, Shults Natalya. The Subjective Picture of Life Path of People with a Different Level of Poverty Attitude. The article analyzes the main factors in the formation of subjective picture of life. The emphasis is on people's ideas about his life with different levels of gravity to poverty. Studied subjective picture of people with different levels of instruction to poverty. The main difference in their lives assessment of people depending on the susceptibility to poverty. The subjective picture of life's journey – it's a mental image of the past, present and future in people's ideas about their lives. The aspiration to poverty – it's a psychological tendency of man to be poor. All people have their purpose and meaning of life, but perhaps that people with similar ways of life but appraise them differently, the image of life in the same environmental conditions, for each person will be own. Therefore it is important to determine what affects influes on a man about his life, the man guided by assessing their opportunities. Also, explore how a person appreciate own life and which person encourages attraction to be motivated to poverty. That is how a person who tends to poverty estimates own career. People with different levels of gravity to poverty differently evaluate their lives, their subjective picture of life's journey is significantly different. After doing the research we had got the following results: people with high and middle-poverty aspirations have a pessimistic view on life, they aren't satisfied with their lives, have low self-esteem, they aren't able to appreciate life and its possibilities, they believe that the fate controls their lives. Such people have the predisposition to frustrate their needs on different objects. Individuals with high levels of poverty aspiration don't believe that their life in the future will be rich, interesting and full of important events, don't believe that it will be happy, that is they have a pessimistic view on the future. People who have low levels of aspiration to poverty are satisfied with their lives and they are optimistic about the

future. So a person at a high level of attraction to poverty, evaluate their lives in the future is a little rich variety of events that are pessimistic. A person with low susceptibility to poverty – look optimistically into the future, they believe that they can change their lives. Therefore, the level of attraction to poverty can be seen as a means of diagnosis optimistic or pessimistic orientation (configuration guidelines) on their individual vision of life. We can say that people with different levels of gravity to poverty differently evaluate their lives, their subjective picture of life's journey is significantly different.

Key words: subjective picture of life path, attraction to poverty, frustration needs of property, life orientation, self-estimation, «demanding» behaviour, locus of control.